

HAYAL VE HAKİKAT KAVRAMLARI BAĞLAMINDA İSMAİL SAFA’NIN ŞİİR DÜNYASI*

Münevver EROĞLU**

Geliş Tarihi: 18.03.2021

Kabul Tarihi: 24.03.2021

Atıf Bilgisi: Hars Akademi
Uluslararası Hakemli Kültür-
Sanat-Mimarlık Dergisi

Sayı: Özel Sayı

Sayfa: 104-131

Yıl: 2021

Dönem: Temmuz

Özet

Sanatlarda hayal ve hakikate yönelik bakışlar pek çok araştırmannın konu alanını teşkil etmektedir. Bu sanat dallarından biri olan edebiyatta bu kavramlara bakış, estetik ve eleştiri düzleminde ele alınabilir. Edebî akımlarda, sanatçıların bakış açılarının belirlenmesinde, eserlerde anlatılanların “yaşanmış ya da yaşanabilecek” sıfatını kazanmasında ve buna benzer pek çok durumda hayal ve hakikat kavramlarının genişliği okuyuculara ve sanatçılara rehber olur. Hayal ve hakikat kavramları, insanların yaşamlarını biçimlendirmesinde etkili olduğu gibi sanat eserlerinin mahiyeti ve estetik değeri üzerinde de etkili olan kavramlardır. Türk edebiyatında önemli bir yer edinen Servet-i Fünûn sanatçılarının da hayalleri ve hakikatleri kendi özgünlükleri ile birlikte eserlerine dâhil ettikleri görülür. Bu kavramları çeşitli işlevlerle kullanan sanatçılardan biri de İsmail Safa’dır. Onun eserleri hayal ve hakikat bakımından incelendiğinde okuyucu geniş bir kavram alanı ile karşılaşır. Safa hayal kavramını aşk, sevgili, güzellik konuları ekseninde yer yer marazi duyuş tarzına bağlı kalarak işler. Tabiat kavramı, Servet-i Fünûn döneminin tüm sanatçılarında olduğu üzere onda da önem taşır. Vatanî ve dinî hassasiyetler onun şiirini zenginleştiren diğer unsurlardır. İsmail Safa’nın ailesi, yakın çevresi, biyografisi ve gözlemleri eserlerini büyük ölçüde şekillendirir. Servet-i Fünûn döneminin diğer sanatçılarına kıyasla Safa’nın ilim ve hakikat kavramlarına özel bir yer ayırdığını söylemek mümkündür. Bu çerçeveden incelenen İsmail Safa’nın şiirleri, Servet-i Fünûn dönemi şiir dünyasına yeni bir estetik bakış kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Servet-i Fünûn Edebiyatı, İsmail Safa, Hayal, Hakikat, Şiir.

* Bu makale “Servet-i Fünûn Şiir ve Mensur Şiirinde Hayal-Hakikat” isimli yüksek lisans tezinin “Ailevi Gerçeklikler ve Şiirsel Hisler Odağında Bir Şair: ‘Şair-i Mâder-zâd’ İsmail Safa” başlıklı bölümünden yararlanılarak üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, İstanbul, munevvereroglu01@hotmail.com / ORCID: 0000-0003-0675-8683.

İSMAİL SAFA'S POETRY WORLD IN THE CONTEXT OF THE CONCEPTS OF DREAM AND TRUTH

Münevver EROĞLU*

First Received: 18.03.2021

Accepted: 24.03.2021

Citation: Hars Akademi
International Refereed Journal of
Culture-Art-Architecture

Issue: Special Issue

Pages: 104-131

Year: 2021

Session: July

Abstract

Views on imagination and truth in the arts are the subject area of many studies. In literature, which is one of these branches of art, these concepts can be considered in the plane of view, aesthetics and criticism. In literary movements, determining the points of view of artists, gaining the adjective “lived or could be lived” of what is described in the works, and in many similar cases, the breadth of the concept of imagination and truth guides readers and artists. The concepts of imagination and truth are concepts that are effective in shaping people's lives, as well as in the nature and aesthetic value of works of art. It is seen that the artists of Servet-i Fünûn, who have gained an important place in Turkish literature, also include dreams and truths in their works along with their originality. One of the artists who uses these concepts with various functions is İsmail Safa. When his works are examined in terms of imagination and truth, the reader encounters a wide range of concepts. Safa handles the concept of imagination by adhering to the morbid style of hearing on the axis of love, lover, beauty. The concept of nature, as with all artists of the Servet-i Fünûn period, is also important in it. Patriotic and religious sensitivities are other elements that enrich his poetry. İsmail Safa's family, immediate surroundings, biography and observations largely shape his works. Compared to other artists of the Servet-i Fünûn period, it is possible to say that Safa reserved a special place for the concepts of science and truth. The poems of İsmail Safa, examined from this framework, gave a new aesthetic view of the world of poetry in the period of Servet-i Fünûn.

Key Words: Servet-i Fünûn Literature, İsmail Safa, İmagination, Truth, Poetry.

* Graduate Student, Marmara University, Institute of Turcic Studies, Department of Turkish Language and Literature, Istanbul, munevvereroglu01@hotmail.com / ORCID: 0000-0003-0675-8683.

Giriş

Hayal ve hakikat kavramları reel yaşamda ve sanat yapıtlarında çok çeşitli işlevlerle ele alınır. Hayal kavramının işlevlerini şu şekilde özetlemek mümkündür: İnsanlar imkânsız olarak gördükleri amaçlara hayal yoluyla ulaşarak öz tatminini sağlayabilirler. İmkânsızın, olumlu ihtimallerin azalışının ve bu sebeplerle bireyin kederli, umutsuz bir duruma gelmesinin etkilerini azaltma, kişinin ruhsal ve sosyal dengesini sağlama noktasında hayal önemli bir kurtarıcıdır. Birey yalnızca olanaksıza ulaşmak için hayal kurmaz, var olan gerçeklikler iç dünyasını ve fiziksel yapısını rahatsız ettiği zaman da hayale sığınma eğilimi gösterebilir. Örneğin Servet-i Fünûn sanatçıları, yaşadıkları muhitten, siyasal atmosferden, baskılardan dolayı rahatsızlık duyduklarında bunu hayallerle müspet hâle getirmeyi denerler. Hayalî ülkelere gittikleri eserlerinde öznel gerçekliklerini yansıtan mekânlar kurgularlar. Sanatkâr kimliği taşıyan özel insanlar, yaratma potansiyellerinin vüsatını eserlerine yansıtmak isteyerek hayallere başvururlar. Burada hayal kavramı, sanatçıların ilhamını, yaratma becerilerini, kurgusal yeterliliklerini belirleyen bir işlev kazanmış olur. Duyular arası aktarımlar ve disiplinler arası yaklaşımlarla hayal kavramının ele alınışı zenginleşir. Hayallere müspet ya da menfi özellikler yüklenebilir. Bu anlamda hayal kavramı sanatsal bir imge işlevi kazanabileceği gibi soyut kimliğinden uzaklaşarak zaman zaman somut bir çehre kazanır. İnsanların önsezilerini ifade etmelerinde, varsayımların ortaya konmasında, olası durumlara ait fikir yürütmelerin tamamlanmasında başvurulabilecek hayal; alay etme, ironi yaratma, olanaksız görülen durumlar karşısında kurulan düşleri gülünç bulma, olanaksızlığı üzerinde uzlaşılan mevzuların gerçekleşmesi hâlinde duyulan şaşkınlığı ifade etme, aldatma ve yalan beyanları ortaya dökme gibi durumlarda da ele alınabilir. Hayali saçma, olasılıksız, abartılı durumlar için kullananlar olduğu gibi romantik anlamda insanın düşlerini karşılamak için kullananlar da vardır. İnsanın içsel yolculuğunda hayaller birer ayna gibidir; kişinin kurduğu hayaller öznenin yetersizliklerini, gayelerini, orijinal yönlerini meydana çıkararak etmenleri ele verir. İnsanın belleği ne kadar kuvvetli olsa da, zamanın etkisi geride kalan olayları bir sis bulutu içinde bırakabilir; silikleşen hatıraları, yerleri, çehreleri, hadiseleri canlandıran unsur hayallerdir. Ontolojik düşüncüler sisteminin bir parçası olarak da hayal kavramına başvurulabilir. Ayrılık ya da ölüm nedeniyle yitirilen kişiler hayal yoluyla yaşatılır. Hayal, bireyin yalnızlığını giderme işlevi kazanır. Bunların dışında, hayali dinle ilişkilendiren ve onu katmanlara ayırarak ele alan incelemeciler de vardır: “[...] hayal üç temel düzeyde; birincisi âlemin kendisi olarak, ikincisi berzahî bir makrokozmetik âlem olarak, üçüncüsü ise berzahî bir mikrokozmetik âlem olarak düşünülebilir. Hangi düzeyde

görülürse görülsün hayal, her zaman iki gerçeklik ya da iki âlem arasında bulunan ve her ikisine göre tanımlanması gereken bir berzahdır. Bu yüzden, bir rüya imgesi hem öznel deneyime (subjektive experience) hem de nesnel içeriğe (objektive content) göre tanımlanmaya gereksinim duyar” (Chittick 2003: 97).

“Hakikat” kelimesine yüklenen işlevlerden ve insanı hakikate yönelten etmenlerden bir bölümüyse şöyledir: İnsanlar hayatın acı taraflarını ve hayal kavramının gerisinde kalan durumları anlatmak üzere hakikat ya da gerçeklik kelimelerini kullanırlar. Farklı bağlamsal çerçevelerin oluşmasında hakikat kavramı sıfatlaşabilir. Sadık kişileri nitelerken “hakikatli”, sadakatsiz kişileri nitelerken ise “hakikatsiz” kelimesi kullanılabilir. Öne çıkarılan kavramların verilişinde hakikat kavramından faydalanılabilir. Özne, var olma amacını sorgularken, ontolojik gerçeklikleri merak ederken, felsefe yahut din duygusuna dair düşünceler geliştirirken hakikati arayış süreci içinde olarak algılanır. Eşyanın hakikati her ne kadar objektif ve herkes için geçerli gibi görünse de öznel yargılar hakikatleri ele alışı çeşitlendirir. Hakikatler, hayal kavramına sınır çizilebilmesi ve kurgu ile reel farkının kavranabilmesi için mutlak anlamda gereklidir. Tarihi, sosyal hakikatler ortak bir payda oluşturmayı kolaylaştırır. Kişileri bir arada tutan hakikatler, özlerinde fazlasıyla dinamik unsurlardır. İlim, eğitim gibi kavramlar insanları hakikate ulaştırma işleviyle yüceltilir.

Hayal ve hakikat kavramlarına ilişkin bakış açıları Türk ve dünya edebiyatlarından örneklerle çoğaltılabilir. Servet-i Fünûn dönemi eserlerine bu kavramlar bağlamında bakıldığında İsmail Safa önemli bir figür olarak okuyucunun karşısına çıkar. İsmail Safa *Sünûhat*, *Huz Mâ Safâ*, *Mağdure-i Sevdâ*, *Mevlid-i Pederi Ziyaret*, *Mensiyyât*, *Hissiyyât*, *İntâk-ı Hakk'ın Tahmisi* eserleri ile döneminde yer edinmiş bir sanatkârdır. Safa, doğuştan şair (şâir-i mâder-zâd) unvanı ile bilinir. İsmail Safa edebiyata pek çok eser kazandırmış olan Peyami Safa'nın da babasıdır. İsmail Safa'nın şiirleri aşk duygusuyla, güzellikle, aile ve yakın çevresine dair gözlemlerle bezenmiştir. Onun şiirlerinde hayal-hakikat kavramları yukarıda bahsedilen birçok işlev ile kullanılmıştır. Aşk duygusuyla beslenen hayaller eserlerinde büyük yer kaplasa da Safa'nın şiirleri hakikat kavramından tümüyle uzaklaşmaz. Çünkü şair yaradılışlı insanlar hayale ne denli meyletseler de hakikat bir yönüyle kendini onlara bağlı tutar. “*Tabiat-ı şairâne de şiirde hakikat aranmayacak olduktan sonra, hayale meyl ü inhimâktan ibaret kalır*” (Beşir Fuad 1999: 316). Bu bakımdan İsmail Safa'nın şiiri dinî duygular, vatan kavramı, üzerine derinlemesine düşünülebilecek fikirler, ölüm durumu, hastalık ve çalışma kavramlarına dair hakikatler bakımından da zengindir. Safa'nın şiirleri tarihî gerçekliklerden ve şairin biyografisinden büyük oranda beslenir. “*Tarih ve biyografi*

bize bir döneme ya da yaşama ait renkleri, sesleri verebilir, bir yapıtın sınırlarını çizebilir, bir biçimin dış görünümünü tanımlayabilir ve hatta şiirin nasıl ve niçinlerini ortaya çıkartarak bir eğilimin genel anlamını açıklayabilir. Ancak bir şiirin ne olduğunu söyleyemez bize” (Paz 1995: 14). Bu görüşü destekleyen biçimde, Safa'nın şiirlerinde biyografik, dinî ve tarihî unsurlar ile devrin hakikatleri didaktik bir eda ve sığ bir anlatımla sunulmaz. Şairin duyguları, benliği ve sanat kudreti ile birlikte özümsemiş ve estetik bir süzgeçten geçirilmiş bir biçimde okuyucuya ulaşır. Bunun sonucunda okuyucu, şairin özüne ve ülküsel dünyasına ulaşma şansı yakalar: “Şiirin alanı sınırsızdır. Gerçek dünyanın altında, ancak nesnelere, nesnelere ötesini kavrayanların gözüne görkemle görünen ülküsel bir dünya vardır. İster dize, ister düzyazı halinde yazılsın, çağımızı onurlandıran her türden güzel şiir yapıtları şu gerçeği kuşkusuz bir biçimde ortaya koydular artık: Şiir düşünlerin biçiminde değil özündedir, düşünlerin içindedir. Şiir her şeyin özden olan yanındır” (Alkan 1995: 219). İsmail Safa'nın şiirlerinin “öz”ü de hayal ve hakikat kavramları açısından zengin bir kaynak durumundadır.

Aşk Duygusu Etrafında Gelişen Hayal Şiirleri

İsmail Safa'nın pek çok eserinde aşk temalı şiirleri bulunur. Bunlara örnek olabilecek şiirlerden biri *Huz Mâ Sâfâ* eserinde geçen “Kasîde-i Bürde'den Bir Nebze” başlıklı metninin altında yer alır. Bu şiirde şair, aşkın insan tabiatı üzerindeki tesirleri üzerinde durur. Sevdiği şahsın hayali, ansızın şairin zihnine dolar ve şair uykularından mahrum olur. Aşk duygusunun mahiyetini anladığını hisseden şair, bu duygunun neticesinde yaşadığı tüm sıkıntılardan mutluluk duyacak bir hâle gelir. Şairde bu ruh hâlinin oluşmasını sağlayan etmen, sevgilinin hayalidir:

“Evet oldum gece şundan âgâh:

Yârimin geldi hayâli nâ-gâh

Bî-haberdim o haberdâr etti

Uyuyordum beni bîdâr etti” (İsmail Safa 1308: 100).

Yine *Huz Mâ Sâfâ* eserinde yer alan “Âh” şiirinde bu kez aşkın yakıcı yönüne vurgu vardır. Şafak sökmek üzereyken şairin kalbine sevgilinin hayalleri doğar. Burada sevgilinin hayali parlak bir güneş gibi ele alınır: “*Seherde kalbime doğan cemâlinin hayâlidir*” (İsmail Safa 1308: 124). Aşk duygusu şairin uykusuzluğunun devam etmesine neden olur, uykusuz geçen zamanların sonunda şairin zihnine hâkim olan unsur yine sevgilinin hayalidir. Hayal

kavramının aşk temalı bu şiirde bir yâreni karşıladığı ve bir güzellik sembolü olarak işlev kazandığı görülür. Sevgilinin bizâtihi fiziksel varlığını ya da hayalini olsun göremeyen şair, melâl duygusu içinde menfi duygu durumları ile baş başa kalır. Bu durumu örnekleyen “Ağlarım” şiirinde şair, sevgilisinin güzel yüzünü göremediğı tüm gecelerde kederlere gark olur. “İsmail Safa'ya göre insanı ağlatan bir şeyi, şiir diline söylettiğimizde o şiir aynı etkiyi kendisinde barındırır. Safa'ya göre işte bu tesirin gözlerden taşmasına yaş, söz söyleme becerisi ile ortaya çıkmasına ise şiir deriz” (Çelik 2017: 111). Bu noktada şairin kederlerinin mahsulü olan gözyaşları, estetik bir yaratının oluşmasında işlev kazanır. O, memnun olmadığı durumlardan benliğini kurtarmayı umar. Sevgilisine olan özlemini yadsımak istercesine hayallerini işe koşarak onun varlığıyla -zihnen dahi olsa- hemhal olmak ister. Tüm varlığını onun hayaline sunar: “*Seni cânım özlüyor hep sana münhasır hayâlim*” (İsmail Safa 1308: 137).

“Bulutlara” başlıklı şiir, yaratıcının tabiata bahşettiğı güzelliklere dikkat çekilmesiyle başlar, bulutlar şairin estetik algısında birer çiçek bahçesi gibi aktarılır. Çok geçmeden şairin tabiata ilişkin bu olumlu izlenimlerinin gerçek sebebi anlaşılır. Şair, aşk duygusunun hakimiyetindedir ve sevgilisinin hayalini semada bulmaktadır. Bu durum aşkın, bireylerin çevreyi algılayışını ne denli dönüşüme uğratabileceğini kanıtlar. Şair, sevgiliye ait hayallerle öylesine bütünleşmiş durumdadır ki bu hayal tablosunu gözünün önünde canlandıramadığı müddetçe yücelterek anlattığı tabiat manzaraları onun nezdinde hükümsüz kalacaktır:

“Gâhî senin hayâlini bâlâda görmesem

Bakmam bu aşk u şevk ile her an bulutlara” (İsmail Safa 1308: 144).

Hayal kavramı insanların düşlerini karşılamak üzere kullanıldığı gibi bireyin ulaşmayı imkânsız gördüğü, hakikat dairesinde karşılık bulmayan durumları karşılamak üzere de kullanılabilir. Bu bağlamda “Hayâl” başlıklı şiirde şair, karşısında gördüğü kızın bir hayalden ibaret olduğu zannına kapılır. Şair, kızın ağzından bir söz işitmek yahut bir gülümsemesine nail olmak ister. Ancak bu yolla onun gerçekliğine inanacak, üzüntülerini onunla paylaşarak mutluluğa kavuşacak ve aşk duygusunu samimiyetle hissedebilecektir:

“Tebessüm et azıcık ey hayâl-i nûrânî

Tebessüm eyle aman ey hayâl karşımda” (İsmail Safa 1308: 149).

“Niçin?.. Neden?” şiirinde şair aşkla bağlı olduğu sevgilisi ile aralarında kırgınlıklar oluşturan durumları sorgular. Zihnine üşüşen soruların cevabını sevdiğine ileten şair, hayal

dünyasını sevgilisinin şekillendirdiğini belirten cümleler kurar. Aşk duygusunun hakimiyetine girmiş şairin rüyaları bile sevilene yöneliktir. Kişiler reel yaşamda gerçekleştiremediği isteklerini ya da doyuma ulaşmayan duygularını rüyalar ve hayaller aracılığıyla -bilinçli yahut bilinç dışı olarak- tatmin etmek ve duygusal bir hazza ulaşmaya çalışırlar. Bu şiirde de şair, rüyalarını ve hayallerini aşkına tahsis etmiş durumdadır. Sevgili ile beraber geçirilen zamanların hayali / rüyası şairi avutur:

“Bütün gece görürüm âşıkâne rüyâlar

Hayâliniz oluyor bunlara medâr -Niçin?” (İsmail Safa 1308: 179).

“Sehergâh-ı Bahâr” şiirinde sevgilinin hayalinin gözünün önünden gitmediğini belirten şair, sevgilisini meleklerle benzetir. Şaire kuvvet veren duygu sevgilinin varlığıdır. Sevgili arzu ve şevkle, bahar mevsiminin gelmesinin beklendiği gibi beklenmiştir. Bahar mevsiminin geçişi ya da sevgiliyle şair arasında bir ayrılığın ortaya çıkması ihtimalleri şairin hayallerini şekillendirir. Tüm bu hayaller bir rüyaya benzetilir:

“Sen benziyorsun lâkin hayâle

Rüyâ desem ben câiz bu hâle” (İsmail Safa 1308: 196).

“Tecellî Yâhûd Tesellî” başlıklı şiirde aşk duygusuyla birlikte sevgiliye methiyeler söylenir. Şiir, sevgiliyle görüşebilme umudu üzerinde kurulur. Sevgiliden uzak düşen şair, bu durumun nedenleri üzerinde düşünür ve gönlü kırılır. Şair bu şiirde ümitvar bir kişilik sergiler, ümidini kaybetmeden sevgilisini bekleyen şair; hüznün duygusunun insan üzerindeki menfi etkilerine temas etmekten de geri durmaz. Şairin her unsurda sevgilisine ait bir iz, bir hayal görmesi ona olan aşkının sembolü hâline gelir:

“Efkâr u hayâlâta müâid

Bir yerde bulunsam tek ü tenhâ

Bir şey gelemez fikrime zâ'id

Endişem olur hep sana â'id

Söyler seni her gördüğüm eşyâ” (İsmail Safa 1308: 226).

İsmail Safa'nın aşk duygusuna temasları *Huz Mâ Sâfâ* adlı eserde yer alan bu şiirlerle sınırlı kalmaz, *Mağdûre-i Sevdâ* isimli eserinde devam eder. *Mağdûre-i Sevdâ*, aldatılmış ve aşk duygusunun etkisiyle çok acılar çekmiş bir kadının durumunu gözler önüne serer. “*Monolog tarzında yazılan bu eser, A. Hamit'in Kahbe yahut Bir Sefilenin Hasbihâli adlı*

eserine naziredir” (Karaca 1987: 153). Bu eserdeki sorgulamalar, aşk kavramına dairdir. Bir anlamda sevmenin hakikatini arayış söz konusudur. *Huz Mâ Sâfâ* eserindeki pek çok şiirde, aşk duygusu bireyleri uykudan mahrum etmekteydi. *Mağdüre-i Sevdâ* eserinde de şiirde anlatılan kadın uykusuz ve kederler içinde tasvir edilir. Gecenin karanlıkları kederlerin anlatımı için âdeta bir fon oluştururken kadın hayaller içinde kalır:

“Zulmet-i nâmütenâhî leyâl:

Gösterir âdeme bin türlü hayâl” (İsmail Safa 1328 a: 9).

Şiirin öznesi olan kadına göre aşk, insanı âlemin hakikatlerine kör eder. Bu minvalde, var olan gerçeklikler kadının ruhunu rahatsız ettiğinden hayale sığınma eğilimi ortaya çıkar. Hayaller bu noktada insanoğlu için iyileştirici bir güç işlevi kazanır. Kadın, aldatıldığına dair şüphelerini ilk olarak yadsıdıysa da bir süre sonra hakikatin kesif yönü ile yüzleşmek zorunda kalır. Bu noktada acılara katlanma eşiği düşer, kadın yaşadığı hayatı fena bir rüya olarak görmeye başlar ve ölüme sığınmak ister; hayaller artık intiharın kurgulanması için sevk edilir. Oysa aynı hayaller, mazide kadın ve sevdiği kişi arasında kurulmuştur. Mazinin hayalleri şimdinin hakikatlerine yenik düşer. Geçmişte sevenlerin ortak taraflarının tayin edilmesi yolunda bir gösterge ve özleri buluşturan bir köprü olarak bulunan ortak hayaller şimdi ölüm düşüncesi bağlamında ele alınır ve hayat “dehşetli bir hakikat” olarak algılanır. Şiirin sonunda dayanamadığı gerçekler karşısında yorgun düşen kadın uyur; uyku, kadının kabullenmekten kaçındığı hakikatlerden uzaklaştığı bir sığınak hâline gelir ve *Mağdüre-i Sevdâ* eseri sonlanır.

İsmail Safa'nın *Mensiyât* adlı eserinde yer alan “Bu Şi'ri Verdim Ana Yâdigâr Hâlinde” başlıklı şiirde şairin fikir semalarını ışıklarla dolduran kişi sevilenin ta kendisidir. Şair, “*Hayâlini şeb-i müzlimde rûşenâ görürüm*” (İsmail Safa 2013: 61) diyerek sevgilinin hayalinin, siyah gecelerini aydınlattığını söyler. “Levha-i Seher” şiirindeki sevgiliyse şairin ilham kaynağı olması yönüyle özeldir. Sevilen kişi parlak bir güneş gibi hayal edilir. Söz konusu güneş sevgilinin bizatihi kendisini anlatmaya muktedir değildir, güneş sembolü ancak sevgilinin hayalini yansıtabilir:

“Lâtifdir neye baksam, şu anda hâline benzer;

Bu şi'irimin bile ma'nası hep me'âline benzer;

Güneş benim nazarımda senin hayâline benzer” (İsmail Safa 2013: 101).

“Bir Mehtâb ‘Âlemi” şiirinde kırlara giden şairin kalbi yine aşk duygusuyla doludur. Şair sevgilisine duyduğu hisleri anlatırken Ferhâd ile Şîrîn, Leylâ ile Mecnûn gibi şahsiyetlere değinir. Şair, sevgisinin boyutu yönüyle onlarla özdeşim kurar. Şair, aşk duygusunun sarhoşudur; hayallere gark olmuş durumdadır:

“Nerde o? derdim bakarak sû-be-sû,

Sevdiğimi eyler idim cüst ü cû...

Dalmuş idim ben yine hülyâlara” (İsmail Safa 2013: 113).

“Bir Gazel”de uykusuzluk içinde hüznlerle gece boyunca düşünen bir şair portresi yaratılır. Şairin fikirleri ve sanatkâr ruhu yıldızlara, semaya değin uzanırken fizikî varlığı toprağa koşar gibidir. Şairin cümleleri ise yine hayallerinin odağı olan sevgiliye yöneliktir ve sevileni arayış şair için önem kazanır:

“Eş‘âr ile hayâlimi işgâl eden nedir?

Şi‘rimde kim muhatab olur her hitabıma?” (İsmail Safa 2013: 143).

“Sevdâli Bir Hasene” şiirinde güzellik yönüyle aktarılan sevilenin sevenleri çoktur. Şairin bir put gibi ele aldığı sevdiğinin gözleri uykusuzluk içindedir. Şair, sevdiğinin vefasız bir sevgilisinin olmasından kuşkulandır. Sevdiğinin simasına düşen uykusuzluk ve üzüntü izleri şairin kuşkularının boşuna olmadığını kanıtlar gibidir. Şair, sevdiğinin hayallerine eşlik eden şahsın hakikatının açığa çıkmasını ve sorularına cevap bulmayı umar:

“Kimdir cemâl-i hüsnünüzü solduran sizin!

Kimdir hayâli hem-dem olan her zamân size?” (İsmail Safa 2013: 164).

“Sayf ü Şitâ Mahsûlüdür” başlıklı şiirde şair, sevgiliyle olmak istediğı yerlerin ve zaman dilimlerinin hayal dünyasında nasıl bir yer işgal ettiğini okuyucusuyla paylaşır. Şair, mutluluğunun özü olarak sevgiliyi gösterir; kurulan hayaller dahi aşk duygusunun önüne geçemez. Hayal kavramı şair için yetmeyişin simgesi olur; bazı şiirlerde hayale sığınan ve sevgilinin hayaliyle olsun mutlu olan birey bu şiirde, hayalle yetinmenin imkânsızlığı düşüncesinin temsilcisidir. Mevsimler, sevilenin varlığıyla anlam kazanır; sevgili ile daimi bir birliktelik arzulanır:

“Hayâlden ne fâ’ide, şu tayfdan ne anlarım?

Sen olmayınca ben şitâ vü sayfdan ne anlarım?

Seninle her gece demek beraber olmak isterim!” (İsmail Safa 2013: 166).

“Sevdiğime” şiirinde şiire başlığını veren kelime sık sık tekrarlanır ve şair, sevgi duygusunu açıklamaya muktedir olamadığını hisseder. Bu muktedir olmayışı sevgisinin bir kanıtı olarak görüp göremeyeceğinin sorgulamasını yapar. Sevgilisiyle çeşitli güzellikler arasında benzerlik kuran şair, kendisini hayallerin içinde bulur. Hayalleri, şairin güzel kavramına karşılık gelen her şeyi topladığı bir muhit işlevi kazanır; bu muhiti üstün kılan sevgilinin güzelliğinin açığa çıkarılmasında araç hükmü kazanmasıdır:

“Bütün mehâsini cem'eylerim hayâlimde

Tasvîr etmek için bir misâl sevdiğime” (İsmail Safa 2013: 65).

“Güzelsin” şiirinde bu kez “güzelsin” tekrirleriyle sevgilinin güzelliğinin vurgulanmasına devam edilir. Şair sevgilinin gülüşü ile meleklerin gülüşü arasında ilgi kurar, sevgilinin gülüşünün meleklerin gülüşünden yaratıldığı bildirir. “*Misâlinle kavuşmak belki rü'yâlarda mümkündür*” (İsmail Safa 2013: 73) cümlesiyle kavuşmanın ancak hayallerde olabileceği söylenerek fantastik bir gerçeklik kurgusu yapılır:

“Güzelsin sevdiğim, bir şâ'ir-i hüsn-âşinâsın sen

O lâhûtî hayâlimden, makâlimden, kemâlimden!” (İsmail Safa 2013: 73).

“Aks-i Hayâl” başlıklı şiirde şairin cevapsız soruları “ruhum” diye seslenilen sevgiliye yönelir. Beyitler hâlindeki şiirde, sevgilinin güzelliği işlenir. “*Sen niçin âsumâna uçmazsın? / Âh o saçlar ki şâhbâlidir!*” (İsmail Safa 2013: 127) beyitiyle şair, güzelliği aktarmada hayalinden faydalanır ve gerçeküstü imgeler kurar. Şair, sevgiliyle ilgili hayallerini açıklarken ruhun sevgilinin vücuduyla, güzelliğiyle var olduğunu belirtir, hayallerin ortaya çıkmasında güzellik aslî bir unsur olarak ele alınır:

“Rûh kâ'im senin vücudunla

Göz temâşâgîr-i hayâlidir” (İsmail Safa 2013: 127).

İsmail Safa hayal kavramının kendisi için önemini başka eserlerinde de belirtmiştir. *Mülâhazât-ı Edebiyye*, İsmail Safa'nın edebî tenkit türündeki ilk eseri olup sanatçı, eserin başlangıç bölümlerinde Edebiyat-ı Cedîde'nin kıymetine değinir. Buffon'un “Üslûb-ı beyan aynıyle insandır,” sözüne hakikat nazarı ile bakan ve destek veren Safa, hayal kavramına ve onun güzelliğinin şiirdeki katkısına şöyle temas eder: “*Bir hayalin, bir teşbîhin güzelliği manevîdir, şiirdir. Bir şeyi gördüğü gibi tarif eden manzumeleri okumak: âdeta derûnunda adeseleri bulunmayan (durbîn) ile uzakları temâşa etmek ve öyle sözlere şiir demek de bendenizin nokta-i nazarına göre, böyle bir üstivâneye dürbin nâmı vermektir*”

(Safa 2012: 11). *Hissiyât* adlı eserde yer alan “Değildir” başlıklı Şiirde de İsmail Safa, gördüklerini olduğu gibi vermez, âdeta sanatsal bir dürbünle dış gerçekliklere bakar. Şiirde gece vaktini saran bir ay gibi olduğu umulan sevilen vardır. Yusuf kıssasını hatırlatan “klbe-i ahzân” içinde Şair, sevdiğinin kendisine bir eş olmasını umar. Zâhir bir Şekilde belli olmayan, elle tutulmayan, sesi işitilmeyen hayaller Şiirde yoğun bir Şekilde yer alır:

“Hayâlidir ki değildir hakikatiyle mbâyin,

Baksın ânın bakışı, hâl ve tavrı tıpkı o lâkin

Hayâlidir, tanırım ben bunu, nigâr değildir!

Hayâlidir ki tutulmaz, tekellüm eylemez asla!

Hayâlidir ki işaretle fikrini eder îmâ.

Hayâlidir, o değildir, ânın hayâlidir ama

Hayâli neyleyim eyvah o olmalıydı hveydâ:

O nrdan bana bir gölge yadigâr değildir” (İsmail Safa 1328 b: 82).

“Zemzeme-i Hnî” Şiirinde Şair, mutlu bir durumdayken kendisini sevdaya düşmüş hâlde bulur, sevdiği varlıkla kavuşmasının mümkün olmadığu durumda bile kalbinde mit hissettiğini söyler. Şair sevdiğine dair kurduğu hayallerin hakikate evrilmesini ummaktadır:

“Grsem seni hakikat olur sevdiğim bu dem

Baygın bakışların, glşn bir hayal iken” (İsmail Safa 1328 b: 84).

“Bir Őarkı”da Şair, sevgilisini kendi gözünden dahi kıskanır. Bu kıskanma güdüsü, Şairin olağan gerçeklikleri farklı yorumlamasına neden olur. Şair, sevgilinin başkaları tarafından seviceği vehmine kapılır; zihninde, iradesi dışında, sevgilisini kaybedeceğine ilişkin hayalî gerçeklikler oluşturur. Bu hayalî gerçekliklerin etkisi o kadar çoğalır ki, sevgilisini dnyada yalnızca kendisi görmek ister. Ölüm hakikatini sevilenden uzak yaşamaya tercih ettiğini belirterek bağımlı bir kişilik profili yansıtır.

“Bir Lâtime” Şiirinde ise Şair bir seher vaktinde uyanır, Şairin sevdiği kadın da erken uyanmıştır ve balkondadır. Şair, sevgiliyi tasvir eder; yeni uyanan sevgilinin saçları rgszdr, sevgilinin bir dşten yeni uyandığını zannedilir. Şair, sevgiliyi uzaktan görmekle bir mide düşer ancak hayallerinin bir heves mi olduğu sorusu zihnini meşgul etmeye başlar:

“Göründük, fakat bir nikâba büründük

Revâ mı?

Benim bunca hülyâlarım bir hevâ mı?” (İsmail Safa 1328 b: 123).

İsmail Safa'nın aşka, güzelliğe ve aşk duygusu etrafında oluşan duygu değişimlerine temas ettiği şiirlerinde samimi bir duyuş ve ince hayaller vardır.

Tabiat ve Hayal-Hakikat

İsmail Safa'nın *Sünûhât* adlı eserinde okuyucu, tabiatın şairi ne kadar etkilediğini görme imkânı bulur. Aydın seyahatindeki izlenimlerini *Sünûhât*'ta yer alan şiirlerine yansıtan İsmail Safa, şiirdeki biçimsel unsurlara dair görüşlerini de eserinin “ifâde-i mahsûsa” bölümünde sunar. Tabiata ait unsurlara birer ders gözüyle eğilen şair âdeta tabiatta gizlenen derin hakikatleri kavramak ister. Tabiattaki mor, yeşil, pembe, sarı, al, mavi renklere hassas bir duyarlılıkla bakarken bunların ressamlar tarafından dahi benzer şekilde tasvir edilmesinin imkânsızlığı fikrinden yola çıkarak âlemdeki yaratılış hakikatleri üzerinde düşünür. Tabiata baktıkça hayale ilişkin çağrışımlar zihninde şekillenir. Işıklar, gölgeler, siyah renkli bulutların güneş ışığını saklaması gibi görme duygusunu harekete geçiren satırların ardından şair, bunların şekillerindeki müphemlikten hareketle hayal kavramını hatırlar:

“Yine bir parça bellidir şekli!..

Belli ama nasıl?.. Hayâl meyâl!..” (İsmail Safa 1328 c: 19).

Renk değiştiren tabiata baktıkça doğadaki yalıtılmışlık hâinden memnun olur; boş kalan dağlarda hayallerin hüküm sürdüğünü şu mısralarıyla kanıtlamak ister:

“Şu uzaktan geçen bulutlara bak!

Böyledir işte reng-i bûkalemûn!

Ben bu hâlî cibâli çok severim,

Çünkü bunlar hayâl ile meskûn!” (İsmail Safa 1328 c: 22).

“Dağlara” şiirinde şair, dağların gölgelerinde kalbinin melâlini görerek tabiat unsurlarına kendi duygularını yükler. Aşk duygusunun izlerini tabiatta bulma durumu söz konusudur. “ ‘Dağlara’ şiirinde şair öznenin dağlarla olan ilişkisi bir tecrübeden ziyade daha çok resim veya tablo üzerinden olması muhtemeldir. Çünkü bazı mısralarda genel geçer tasvirler yapılmakla birlikte dağlarla karşılaşma anına ve içinde bulunduğu mekâna

ve konumuna dair herhangi bir ibare yoktur” (Bulut 2018: 61). Dağlarda gizlenen ince anlamlar şairin hayalinin buraya yönelmesini sağlar, şair şairce hayallerinin ortaya çıkmasını dağların içinde bulunduğu duruma bağlar:

“Olmasa dağlarda bir mazmûn-ı ulvî mündemiç

Meyleder mi şairin fikr ü hayâli dağlara?

Her hayâl-i şâirânem dağların mahsulüdür

Pür-meâlî dense lâyıkdır şu hâli dağlara” (İsmail Safa 1308: 146).

“Düşün” şiiri *Mensiyyât* eserinde yer alan ve tabiata vurgu yapılan bir diğer şiirdir. Şiirin ilerleyen kısımlarında baharın etkisi bittiğinde çevrede güzellik izlerinin kaybolacağı vurgulanır. Yitip giden güzelliklerin, bitkilerin değişen durumlarının, her şeyi örten kar manzaralarının dünyanın geçiciliğini ispatlayan birer hakikat olarak ele alınması gerekliliği üzerinde durulur:

“Unutma çünkü heyhat

Bahârın âb u tâbı

Bitince bak çemende

Görür müsün semende

Alâ'im-i mübâhât?

Ki berften kefende

Fenâ-yı dehri isbât

Eder bütün nebâtât” (İsmail Safa 2013: 70).

Tanzimat sonrası hakiki anlamda şiire giren tabiat teması, İsmail Safa'da da önemli bir yer işgal eder. Safa, kimi zaman duygulara dalarken tabiatı duygularına eşlik etmesi için kullanmış kimi zaman ise onu, hayallerini ve hakikatlerini anlatmak üzere bir araç olarak ele almıştır.

Vatanî Duygular, Devrin Hakikatleri ve Dinî Duyarlılıklar Bağlamında Hayal-Hakikat

“Teşyî'den Avdette” başlıklı şiir, “*Mesele-i ahirede Rumeli şimendiferiyle Sirkeci İstasyonu'ndan Teselya'ya sevk olunan gönüllüleri teşyî'den avdette Tevfik Fikret Bey'le müştereken inşâd edilmiştir*” (İsmail Safa 1328 b: 15) notuyla sunulur; bu not şiirin hakikatle bağlantılı bir şiir olduğunu gösterir. Şiirde, vatan sevgisi hakikatinin bireylerde

sebepler olduğu davranışlara estetik bir biçimde temas edilir. “Edebî şahsiyetini etkileyen unsurlar arasında; çocukluk günleri, annesinin, babasının, eşinin ve çocuklarının ölümü; çocuklarının yanı sıra kardeşlerine de babalık yapmak zorunda kalması, mesleği, siyasi ortam ve 1897 Osmanlı-Yunan (Teselya) Savaşı vardır. Şiirleri ağırlıklı olarak ferdî, felsefi temalı olmakla birlikte bazıları didaktik, siyasi ve sosyal içeriklidir” (Safa 2019: 17). Bu bağlamda değerlendirilebilecek bir şiir olan “Teşyî’den Avdette”de Osmanlı ve Müslümanlar için Allah’tan yardım dlenir:

“Ağûş-ı mevte can atarak eyliyor şitâb.

Yarab vatan denince niçin mukbil ü gedâ

Evladı, maderi, pederi eyliyor fedâ?” (İsmail Safa 1328 b: 16).

“Teşyî’den Avdette” şiirinde yaratılan atmosfer *Hissiyât* adlı eserde birkaç şiir boyunca devam eder. “Gazileri İstikbal” şiiri buna örnek olarak sayılabilir. Gaziler övülür, bayrak sevgisine değinilir ve askerlere dair hakikatlerden bahsedilir:

“Vurulmaktan asla hazer etmemek

Esir ettiği hasmı asla incitmemek” (İsmail Safa 1328 b: 22).

İsmail Safa'nın eserine isim olarak seçtiği “mensiyyât” kelimesinin anlamı “unutulmuş şeyler”dir (Devellioğlu 2000: 616). *Mensiyyât* adlı eserde yer alan “Tehlîl” başlıklı şiirde kelime-i tevhidin hatırlatılması söz konusudur. Allah'ın varlığının delili olarak diğer yaratılanlara bakılması ve onlardan ibret alınması istenir. Hakikatlere bu yolla ulaşılmak istenir. Şair karşıtlıkları bile hakikatlere ulaşma yolunda bir araç olarak sayar:

“Evhâma hakâyık olamaz münkeşif ammâ

Zulmetler eder kalbime envârını îmâ” (İsmail Safa 2013: 52).

Şiirde, Allah'ın varlığının hakikatine kanıtlar aranır. Bir damladan yola çıkan şair, fikir dünyasında denizler bulur. Tüm cisimler Allah'ın yüceliğini ispatlar. Aklının mahiyetini dahi tam anlamıyla algılamaya muktedir olamamış beşerin, Allah'ın ilahlığının idrakine tam olarak ulaşabilmesi ihtimali şaire imkânsız görünür. “Tevellüh” şiirindeyse nur ve zulmet karşıtlığını birlikte hissedenden şair, sonsuz bir boşluğun içinde olduğunu hayal eder. Kendisini secdede bulan şairin yine “Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur” anlamına gelen tehليلin sesini ruhuyla hissettiğini belirtmesi onun, hayal dünyasına kapılmış olduğunu gösterir ki başının dönüşü, gözünün kararışı, canının ve gönlünün birlikte bir ahenkle tekbir ettiğini söylemesi hayal dünyasını tüm canlılığıyla dirilttiğini gösterir.

“Na‘t” şiirinde yine dinî hakikatlere değinilir. “Lebbeyk” sözüne işaret edilerek kulun Allah’a verdiği kulluk yemini hatırlatılır. İsmail Safa babasının Hicaz görevi nedeniyle buldukları Mekke’de dünyaya gözlerini açmıştır, bu biyografik gerçeklik şiirin sonunda okuyucuya sunulur:

“Doğduğum yer, perveriş-yâb olduğum yerken Hicâz,

Ey Medîne! Olmadım bir kerre mihmânın senin” (İsmail Safa 2013: 54).

Hissiyât adlı eserde yer alan “Kitabullah” metninde kişilerin rehberinin Kur’an olması gerektiği söylenerek Kur’an’ın Allah’ın kanunlarının kullara en gerçek biçimde açıklandığı kaynak olduğu belirtilir. İnsanlar arasında var olan zulümlerin azalması kutsal kitabın varlığıyla ilişkilendirilir:

“Fermân-ı hakikattir o düstûr-ı celilin

Fermanına râm ol da zafer-yâb-ı merâm ol” (İsmail Safa 1328 b: 7).

“Ayasofya” şiirinde “bir kubbe ki” telkinleri ile Ayasofya övülür, yapının her köşesi sırlarla dolu olarak anlatılır ve bu yapının gözlerde doğrulukla gerçeklik çağrışımını uyandırdığından söz edilir: *“Evvel nazara hakk u hakikat gibi çarpar”* (İsmail Safa 1328 b: 8).

“Enîn-i Acz” şiirinde şair, muhatabı hakkında durmaksızın düşünme faaliyeti içinde olmak ister. Yaratılışa dair düşünceleri olan şair, muhatabındaki belirsizlik karşısında hayrete düşer ve bu belirsiz noktaları sürekli bir düşünme, hayal etme durumuyla gidermeye çalışır. Özneye göre, Allah’ın, şahısları yaratma gayesi de bu “çok düşünme” işini devam ettirmektir. “Hatıra-i Mukaddese” şiirinde şair bu kez çocukluk zamanlarına ait gerçeklikleri hatırlar. O dönemdeki çocuklar için en önemli hakikatin bir oyuncak olduğundan ve onu bulan çocuğun başka bir isteğe gerek duymayacağından bahsedilir. İnsan yaşamındaki çocukluk, gençlik ve yaşlılık dönemlerine ait hakikatlere değinilir, bununla bağlantı kurularak Mekke’den, hac zamanından söz açılır. Dinî gerçekliklere dair kelimeler şiire dâhil edilir, örneğin Mina’da şeytan taşlarken söylenen “Lebbeyk” sözü şiirde yer alır. “Kamer’e Hitâb” şiirindeyse şair aya seslenilir, kamerle yüz yüze gelişin şiirlerin doğuşu için bir ilham vasıtası olduğu söyler. Âlemlerin Allah’ın varlığına ibadet için yaratıldığı hakikatine ulaşılan şiirin sonunda şair, kendi aczi üzerine düşünme fırsatı bulur; kamerle kendi gerçekliğini özdeşleştiren bir şair benliği okuyucunun karşısına çıkar: *“Fakat Safa gibi bir şair olmalıydın sen”* (İsmail Safa 1328 b: 91). Tüm bu şiirler Safa’nın devrin sosyal

hakikatlerinden, dinî duyarlılıklardan, vatan duygusundan uzak olmadığını kanıtlar niteliktedir.

Sanatçının Ailesi, Çevresi, Yaşam Hikâyesi ve Gözlemlerinden Beslenen Hayal ve Hakikat Durumları

İsmail Safa, *Mevlid-i Pederi Ziyâret* adlı eserinde kardeşiyle birlikte babasının doğum yeri olan Trabzon'a seyahatlerinden izlenimlerini Őir Őeklinde anlatır. Şiirin başlangıcında İsmail Safa Trabzon'u görmeyi ne kadar çok istediğini söyler. Kardeşi Rıfat'ın hava değişimine ihtiyaç duyması sonucunda bu ziyaret gerçekteşebilmiştir. Bu kısımlar yazarın gerçek yaşamından izlerin Şiire yansıdığını ve hakikatin ön planda olduğunu ispatlar. Kalbinde hüznü hisler uyandıran bu seyahat, İsmail Safa'ya vezinli kafiyeli beyitler yazdırır. "Arkadaşlar" nidası ile Şiire geçilir, Safa yolculuklarında herhangi bir güçlük yaşamadan Trabzon'a ulaştıklarını bildirerek söze başlar. Tabiatın anlatımı sırasında benzetmelerle bir hayal imgesi yaratılır:

"Âheste yükselip eder âfâkı müstenîr:

Gûyâ ki bir deniz kızı pervâza yeltenir!" (İsmail Safa 1312: 6).

Trabzon'a ulaşıldığı zaman İsmail Safa, babasını anımsayarak feryatlara başlar. Bu topraklar Şairin gözüne babasının mezarı kadar hüznü görünür. Bu beldeleri cennete benzetir, hayalinde bu Őehrin her bir unsurunu yüceltir. Uçan bir kuşta dahi vefat eden babasının ruhunu arar, hasretin yoğunluğu hayalin ortaya çıkması için bir vasıta hâline gelir. Dünya Şaire yalan görünür, gördükleri ile hakikat arasında benzerlik kuramayan Şairin zihni zorlanır:

"Her yerde her zamân arıyor gözlerim seni

Hâlâ gönül inanmamak ister bu firkate.

Pervâzgâhdır ki o ulvî hayâlinin:

Ben uçmak isterim şu sahrâ-i vahşete!

Dünyâ işittiğim gibi gerçek yalanmış âh

Gördüklerim de benzemez oldu hakikate:

Heyhât sağlığında gelir miydi aklıma?

Bir gün hâl-i hüzn ile çıkmak seyahate!" (İsmail Safa 1312: 9-10).

Bu yolculuk Safa'nın babasının vefatından on iki sene sonra gerçekleŐir. Bu anlamda Şairin biyografik gerçeklikleri Şiire ereve oluŐturmuŐtur, denebilir. Sevilenin yitilmesi sonucu ortaya çıkan üzüntüyle Allah'a seslenilir. Sonra tarihî hakikatler Şiire alınır. Trabzon, Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı topraklarına katılmıŐtır. Şair bu hakikati, Őairlik kudreti ile pekiŐtirerek ortaya koyar. Babasının doğduğu yerler ona cennet gibi gelir. Bu durum meknlara ait gerçekliklerin öznel yaŐantılar sonucunda Őekillenip deđiŐikliđe uğrayabileceğini, kiŐiye has hislerle söz konusu meknın yüceltilerek algılanabileceğini gösterir. Şair babasının doğduğu eve gider, bu evi de bir türbe gibi hayal eder. Babasının küçüklüğüne dair izleri takip ettiği bu coğrafyadayken babasının ölüm hakikatini zihnine tam olarak yerleŐtiremez, hüzünlenir; merhum sağ olsaydı neler olurdu, bunları hayal eder. Babası Behçet Efendi ile vakit geçirmiŐ insanlarla ona dair sohbetler eder. Bir tanıdığın dilinden İsmail Safa'nın hayatına ilişkin gerçeklikler okuyucuya sunulur. Bu sunuŐun içeriğinde hayata dair öğütler, ibret alınması umulan kıssalar mevcuttur. Bu kubbede her Şeyin geçici olduğu hatırlatılır. Hkimane bir dille nutkunu aktaran ihtiyar tanıdığın sözleri karşısında İsmail Safa meleklerin yaşadığı durumları izlediği hayaline kapılır:

“Mutlak onun görüp de melekler Şu hâli

AlkıŐlamıŐtı nutk-ı ilh me'lini” (İsmail Safa 1312: 27).

Ormanlar, ummanlar ile yolculuk sürer, kimi zaman lodos Şairi heyecanlandırır. Şair, gördüğü manzaralar karşısında mutlu olur, *“Yer, gök, deniz o demde hem-henk ve yekzebn!”* (İsmail Safa 1312: 30) olarak gördüğü bu Őehirdeki ziyaretinden memnun ve duyguludur.

Huz M Sf eserinde yer alan “Yd Ederim” başlıklı metinde Şair, doğduğu yer olan Mekke ile ilgili hayallerini, hatıralarını anlatır. “h Mekke” başlıklı Şiirinde ise daima hayaline doğan Mekke'nin kendisi için ne kadar özel olduğunu, daima bu diyarların rüyalarını süslediğini ve oraya ne denli hasret duyduğunu Şöyle anlatır: *“Gelmekte hayâle gâh Mekke. Ttmekte gözümde h Mekke”* (İsmail Safa 1308: 89).

“İstiğrk” Şiirinde Şair derin düŐüncelere dalmıŐ durumdadır. Mutluluğunun içinde hüzün, hüznün içinde mutluluk taŐıdıđını ifade eder ve bu durumun nedenini tam anlamıyla idrake muktedir olamaz. Şiirinde hayatın en büyük hakikatinin ölüm olduğunu dile getiren Şair, hayata rağbet etmenin boŐluđundan söz açar, sevdiklerinin Şimdi yok olduğunu anımsayarak kadere teslim olur:

“Rağbet niçin eyleriz hayata.

Müncer oluyor sonu memâta

Vardı pederim de vâlidem de

Anlar nerede bugün? Ademde!” (İsmail Safa 1308: 94).

“Hâlet-i İhtizârda Bir Kız” şiirinde hastalık durumundan dolayı acılar çeken bir kızın tasviri yapılır. Verem hastalığı İsmail Safa'nın birçok şiirinde işlediği bir temadır çünkü o, ilk eşini verem hastalığından dolayı yitirmiştir, kendisi de bu hastalığa yakalanmıştır. Şairin şiirinde gözlemediği kız, sağlığına kavuşma umudunu kaybetmiş, artık ölüm döşeğinde olduğunu fark etmiştir. Karanlıklar içinde gördüklerini hayal olarak nitelendirir: “Gördüklerim işte hep hayâlât!” (İsmail Safa 1308: 167). Kız, bir süre sonra tüm bu siyahlıkların ölüm olarak karşısına çıktığını anlayacaktır.

İsmail Safa *Mensiyât* isimli eserine Tevfik Fikret'i öven cümlelerle başlar. Safa'nın “Kardeşim” diye hitap ettiği Fikret'e dair kurduğu cümlelerden sanatçıların, fikir ve hayalce yüksek buldukları kişilerle, ortaya koydukları eserlerine ilişkin bilgi paylaşımı yapma amacına sahip oldukları anlaşılır: “*Nazm-perdâzlar da eserlerini vücuda getirir getirmez fikri münevver, hayâli ulvî bir şâire göstermek ister*” (İsmail Safa 2013: 50). İsmail Safa, bu görüşünü Tevfik Fikret'in fikir ve hayal dünyasından, eserlerinden nasıl etkilendiğini anlatarak destekler ve şu cümleyle düşüncelerini sonlandırır: “*Sanâyi'-i nefiseden şi'ir ile resim gibi iki bedia-i hayâliyeye vâsita-i tecelli olan ellerini öpmekle iktifâ ederim kardeşim*” (İsmail Safa 2013: 50). İsmail Safa'nın bu cümlesi, şiir ve resim sanatlarının hayal güzelliği boyutuyla değerlendirilmesi ve bu yolla Fikret'in övülmesi bakımından dikkate değerdir. “Bir İki Söz” başlığı altında eserini yazış sürecine, amacına ve eserini isimlendirmesine temas eden Safa'nın cümlelerindeki mütevazılık okuyucu tarafından fark edilmektedir: “*Eserlerimin köşede bucakta sürünen bî-kes yetimler gibi perîşân kalmalarına gönlüm kâil olmadı. Bunları bir deftere topladım. Neşretmek üzere münâsib bir isim düşündüğüm sırada nisyândan kurtarmak istediğim şu eserin hayfâ ki mürûr-ı zamân ile unutulup gitmekten kendilerini kurtaracak değerleri olmadığını der-hâtır edince âsârımın mensiyâtta başka bir şey olamayacağını da anladım*” (İsmail Safa 2013: 51). Bu cümleleri ve sanatçı arkadaşlarına dair paylaşımları, Safa'nın çevresine ve sanat görüşüne dair gerçekliklere ulaşılabilmesi bakımından özel ve mühimdir.

“Oğlum Selami'nin Târîh-i Velâdeti” ve “Selami'nin Vâlidesi İçin Mersiyedir” şiirleri şairin gerçek hayatının birer yansımasıdır. “Oğlum Selami'nin Târîh-i Velâdeti” şiirinde İsmail Safa oğlunun doğumundan ve ona isim verişinden söz eder:

“Hudâ'dan güzel bir oğul istiyordum,

Kabûl etti hamd olsun işte du'âmı;

Selâmetle dünyâya yavrum gelince

Selami -dedim- olsun öyleyse nâmi.

[...]

Bin üç yüz dokuzda safâ geldi dehre

Süleymân Selami, Süleymân Selami” (İsmail Safa 2013: 81).

“Selami'nin Vâlidesi İçin Mersiyedir” şiirinde İsmail Safa, hanımının ölümünün kendisinde yarattığı üzüntüyü öznel bir gerçeklikle okuyucularıyla paylaşır:

“Sen gelmemek üzere gittin, artık

Ben kendime hiç gelir miyim âh!

[...]

Feryâd ile gayr-ı ihtiyârî

Eyyüb'e tevcih eylerim kâh” (İsmail Safa 2013: 82).

Söz konusu şiir, kitaptaki en hacimli şiirlerdendir. Taze bir fidan ve bir gonca olarak gördüğü eşinin karanlığa, toprağa mahkûm oluşu hakikatini kabullenmekte zorlanan şairin gözleri kabirden ayrılamaz. Karanlıklar arasında eşinin nuru şairi aydınlatır, eşinin hayali gündüz ve gece daima şairle beraberdir. Altı bölümden oluşan “Selami'nin Vâlidesi İçin Mersiyedir” şiirinin ilk bölümünde şairin ölüm hakikati ile yüz yüze gelişi ve kabulleniş sürecinin zorlukları, ikinci bölümde ölümün bir hilkat sırrı olarak ele alınması ve bu hakikat üzerinde düşünülmesi, üçüncü bölümünde şairin ölen eşini unutma ihtimalinin olmadığını belirtmesi ve onun eski hâllerini hayal ederek cenaze esnasında çocuğunun acılı feryadını işitmesi, dördüncü bölümde mezarın ve çevresinin tasvir edilmesi; beşinci bölümde şairin eşinin hasta olduğu zamanlarda çok ağladığını belirterek onun gideceğini -öleceğini- anlaması, hayır veya şerle sonuçlanabilecek olaylarda insanın kendince bir sır arayışı, şairin diğer âleme göçen eşini nerede arayacağını bilemeyip bulutlarda dolaşmayı hayal etmesi; altıncı bölümde ise artık hayatının bir değerinin kalmadığı kanısına varan şairin eşinin ruhunun peşinde oluşu, onu tekrar görmek için sabırsızlanması, onu “*Mâzîye tahavvül etti hâlin, / Müstakbele yoktur iltifâtın*” (İsmail Safa 2013: 89) cümlelerinde olduğu üzere

şimdiki zamanda bulamayışı ve cennette oluşu umudu ile dua edişi ele alınır ki her bir şiir parçası şairin gerçek hayatından birer kesit sunar.

Kitapta bulunan ölüme dair şiirler genel olarak “Selami'nin Vâlidesi İçin Mersiyedir” şiirinin tematik anlamda devamı gibidir. “Kitabe-i Mezâr” şiirinde dünyaya güvenmiş bir şair kimliği söz konusudur, şair sevgilisinin yirmili yaşlarda vereme yakalandığından bahseder ve feryat eder. “Kendi Kendime” şiirinde ölümün akislerini ruhunda duymayı sürdüren şair, gördüğü varlıklarda, duyduğu seslerde sevdiğini görüp duyduğu hayaline / vehmine kapılır. Sevdiğinin yıldızlarla beraber olduğu rüyasına kapılan şair, sevdiğini onlardan sormak ister. Çocuğunun zekâsında annesinin zekâsını hatırlar. Şairin hayatı, eşinin hayalleriyle çevrelenmiştir:

“O kible-i fu'âdın âh! yâdı mûcib-i keder,

Fakat onun hayâlidir ki ruhumu tavâf eder” (İsmail Safa 2013: 95).

“Makbere-i Mâderde Bir Nevha-i Yetîmâne” şiirinde dünyanın faniliği hakikatini kanıtlayan ölüm ve mezar kavramları üzerinde durulur. Ölen ve mezarda yatmakta olan şahısların ölmeden önce bu mekânlarda sevdiklerine ağlamış oldukları hayal edilir. Bu şiirde anlatılan, şairin annesinin mezarıdır. On sekiz yıl önce babasının bu kabre emanet ettiği annesiyle konuşan şair, annesine şimdiden haberler verir. “*Annesinin mezarındaki 'nûr-pâre-i şefkât'i görür, onun sonsuzluğa karıştığına hükmedip annesini kutsallaştırır. Bununla birlikte bedeninin çürüdüğü acı gerçeğini düşünüp 'yokluk' fikrine varır*” (Güneş 2010: 160). Bu yokluğun acısını hafifletmek için çocukluk yıllarına ait hatıralara ve annesinin hayaline sığınır:

“Ne idim?... Bir sekiz yaşında sabî!

Mütesellî idim hayâlinle,

Hatırdan çıkar mısın? Heyhât!

[...]

Bir hayâl ol da çık görün gözüme,

Validem! Bir cevap ver sözüme!” (İsmail Safa 2013: 99).

“Oğlum İlhami'nin Tarihi Veladeti” şiiriyle “Oğlum Selami'nin Târîh-i Velâdeti” şiiri ilişkilendirilebilir. “Oğlum İlhami'nin Tarihi Veladeti” şiirinde şair, oğlunun hayatına ilişkin dileklerde bulunur. Pembe yüzlü, mavi gözlü bu yavrunun neşe dolu bir istikbalinin olmasını

ümit eder. Şairin ilk eşinin veremden öldüğü, hatta İsmail Safa da hayatının bir döneminde bu hastalıkla tanıştığı ve bu hastalık neticesinde acılar çektiği göz önüne alındığında Şairin evladına ilişkin dilekleri daha da anlam kazanır. Safa'nın 10 Ağustos 1312 tarihli “Adnân Bey Merhûm İçün” Şiirinde “*Ne oldu bilmem üç ay içinde? Bilirdim ol verem denildi;*” (İsmail Safa 2013: 161) diyerek veremden ölen bir Şahsın Şiirini kaleme alması bu hastalığın, hem duygusal bağlamda hem de eserlerine ilham olması yönüyle Şair için önemli bir yere sahip olduğunu kanıtlar. “Kitâbe-i Mezârım” Şiirinde Şair, kendi ölüm hakikati üzerine düşünür. İsmail Safa vücudunun toprakta bırakılmasını istemez. Bedenini gökyüzünün dışına atması için Allah'a yakarır. “Bir Kitâbe-i Mezâr” Şiiri yine Şairin otobiyografik gerçekliklerini barındırır. Bu Şiirde verem hastalığına Şairin bakışı yeniden gözlenebilir:

“Civân idim, sanıyordum ki bahtiyâr-ı cihânım;

Figân figân ki veremden tükendi tâb u tiivânım!

Nihâl-i tâze iken bir zilâle döndü vücûdum” (İsmail Safa 2013: 105-106).

“Bir Mektub”, “Akrabamdan Sadettin'e” notuyla sunulan bir Şiirdir. İsmail Safa akrabasının niçin uzun süredir yazmadığını merak eder, önce sitem etme isteği duysa da sonrasında akrabasının sağ ve neŐeli olması umuduyla söze başlar ve Şiirlerinin çoğunda bahsettiği çocuklarının durumlarını anlatır. Bu Şiirde Şairin çocuğu on bir aylıktır, Şair çocuklarını birer Şiir olarak görür. Çocukların anlatılması ile birlikte vefat eden eŐin hayali Şairin zihnine yeniden doğar:

“Fakat oğlum İlhami bir penbe gonca

Selami ise renksiz bir gül-i ter;

Hayâtında eŐzûn zekâsıyla hüsnü...

Selami... o bîçâre mahrum-ı mâder!” (İsmail Safa 2013: 141).

“Hastalık Eseri” Şiirinde yine Selami, Selim ve Selma'ya ilişkin bilgiler vardır. Bu Şiirde Şair hastadır, nöbet geçirmektedir. Otuz yaşında toprağa girmeyi istememektedir ve bunu Şiirinde dile getirmektedir. Acı bir tesadüf olarak İsmail Safa otuz dört yaşında hayatını kaybeder:

“Üçünü büyütme üzere

Ederim hayâta rağbet.

Büyüdü biraz Selami

Ediyor benimle sohbet;

Ne Selim'dir ne Selma

Daha kabil-i hitâbet” (İsmail Safa 2013: 149).

“Dârüşşafaka” şiiri, gerçekliği olan bir kuruma işaret eder. “ ‘Dârüşşafaka’ başlıklı şiiri bir bakıma şairin bu ilk gençlik yıllarındaki acılarını, aile ortamından yoksunluğun getirdiği sıcak bir yuvaya hasret kalmanın ızdırabını az da olsa giderebilmiş olan Dârüşşafaka'ya saygı duruşu niteliğindedir” (Engin 2011: 98-99). Yedi yaşında annesini, on üç yaşında babasını yitirmiş İsmail Safa'nın annesi ve babası hayatta olmayan çocuklara destek olan bir kurum için şiir kaleme almasının nedeni, yine şairin biyografik gerçekliği ışığında daha iyi anlaşılabilir olur:

“On altı yıl evvelce ki mahrum pederden,

Bî-vâye vü bî-kes. Yine vâreste kederden,

Ma’sûm. Çocuk, bî-haber ahkâm-ı kaderden...

Oldum burada fârik-ı her sûd u ziyânın;

Ben sâye-i sakfında yetiştim bu binanın” (İsmail Safa 2013: 152).

“İlhami'nin Şiiri”nde oğul, üç yaşında bir melek olarak ele alınır. Şair oğlunu kendisi büyütmek, onun her ânına şahitlik etmek ister, hayalleri bu emel etrafında şekillenir fakat şairin kuşkusunu, kaderin bu emelini gerçekleştirmesine izin verip vermeyeceğidir. Şair, çocuğunun her durumunu bir şiir âlemi gibi hayal eder; oğul en güzel şiirdir, kendisi de bu şiirin şairi olma gururuna erişmiştir. Şair, çocuğuyla çocuk olduğunu belirtirken ve oğlunun çocukluk dönemlerine ait becerilerini örneklendirirken âdeta pedagojik hakikatleri bilip uygular gibidir:

“Hep oyunla mizacını denerim

Yenilir ba'zı kere yenerim.

Anlamaz acziyeti bilir mi sabî?

Hiddet eyler, mizacı pek asabî” (İsmail Safa 1328 b: 35).

“Vezinli Kafiyesiz bir Mektup” şiiri bir mektup üslûbu ile oluşturulur, birkaç ay önce mektuplarıyla kendisinden faydalı eser isteyen Rıfat Bey'e ithafen yazılan şiirde şair, mektuba cevap yazamamasından duyduğu pişmanlıkla beraber bu ricaya vakitsizlik ve o

aylarda şiir yazamayışı nedenleri ile olumlu yanıt veremediğini açıklar. Bu noktada Rıfat Bey'in güvenmişliği aktarılırken İsmail Safa kendi gerçekliği, kişiliğinin izleri ve dostlarını kaybetmenin üzüntüsünü içeren anılarından kesitler ile şiirde yer bulur. Dostunun ölümünün anlatıldığı mısralarda, tasvirlerde, olayın anlatımında hakikate uygunluk göze çarpar:

“Bilirsin ki Rıfat Safa kardaşın

Vefasız değil belki lâ-kayddır” (İsmail Safa 1328 b: 92).

“Evet kar kıyamet, geçen bir sabah

Uşak ‘Vasfî Bey sizlere...’ der demez

‘Aman sus! Yalandır bu! kim söyledi?’

Diyordum! İştittim o çığlıkları” (İsmail Safa 1328 b: 93).

“Çocuklar” başlıklı şiirde çocuklarının kendisi için önemini anlatarak onların kendisi için ifade ettiği gerçekliğe değinen şair, henüz bir yaşında olan çocuk için *“Muhayyilemde kalan şiire tercümandır”* (İsmail Safa 1328 b: 112) cümlesini kurar. Şairin önceki şiirlerinde bahsettiği çocukları Selma ve İlhami bu şiirde de anılır:

“Cihânda varsa benim şairâne bir ömrüm

Çocuklarımla beraber geçen zamânımdır.

Çocuklarımla benim benliğim ta’addüd eder” (İsmail Safa 1328 b: 111).

Her sanat eseri, onu oluşturan sanatkârın zihninden, sanat anlayışından, yaşamından, görüp duyduğu hakikatlerden, hayat hikâyesinden az ya da çok beslenir. Sanatkârın biyografisi eserleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen ve zenginleştiren bir kaynak hükmündedir. Bu kaynak, Safa'nın şiirleri için vazgeçilmez bir unsur olarak okuyucunun karşısına çıkmıştır.

Sanatkârâne Yaratış ve Derin Düşünüşlerin Aracı Olarak İlim ve Hakikat

“İçer doğanlar” anlamına gelen *Sünûhât* adlı eserde İsmail Safa'nın çalışma kavramına da özel bir yer verdiği görülür. Kitapta hem hakikatlere hem de hayal kavramına çeşitli yönlerden temas edilir. Denize bakarak âlemi seyreden ve bununla zevklere dalan şair, insanın daima çalışması gerektiği hakikatini hatırlatır. Bu noktada dinî çağrışımlardan faydalanır. Şiire alınan “El-kâsibu habîbu’llâh” (Çalışıp kazanan Allah'ın sevgilisidir.) cümlesi buna örnektir. Kişinin en büyük mutluluğunun vücut sağlığı olduğunu dile getiren

Őair; rahatlıktan, uykudan mahrum bir hastanın gerçekliđini gözlemleyerek bu dűŐuncesini kanıtlamak ister. İbadeti zillete dűŐmemek için bir gereklilik olarak sayar.

Huz Mâ Sáfâ, İsmail Safa'nın babasının Őiirleri ve Őairin kendi Őiirleri olmak üzere iki bölümden oluşur. Eserin başlangıcında Őair, çocukluğundan beri Őiire hevesinin olduğundan bahseder; bu hevesin oluşmasında babasının büyük rolü olduğunu söyler. Babasının Őiirlerinin kaybolmasına gönü razı olmadığı için onun Őiirlerini de bu esere almayı uygun gördüğünü açıklar. Kendi eserlerinin olduğu kısmın ilk Őiiri "İliyyine Yâhûd Zemîne Bir Nazar" başlığını taşır. Bu Őiirde Őair, Allah'ın yarattığı varlıklara bakan insanların bu eserler karşısındaki hayranlığına temas eder ve bu eserlerin tesadűf sonucu vücuda gelmiŐ olamayacağının idrakine yoğunlaşır. Bu noktada yaratılan varlıkların feyz alınması gereken birer hakikat olduğu görüşüne dikkat çekilir. Őiirin sonunda insan aczini kabul eder, evrenin esrarlarını tüm hakikatleri ile kavrayabilmenin imkânsız olduğu sonucuna ulaşılır:

"Nisbet edilirse bilinir ayn-ı hakikat

Bir zerre kadar belki değildir küre-i arz" (İsmail Safa 1308: 68).

"Gelir" Şiirini bir öğüt Şiiri olarak nitelendirmek mümkündür. Hakikatlerin doğru zamanda mutlaka anlaşılacağına inanan Şair, doğru zaman gelmeden açıklanan hakikatlerin etkili olmayacağı konusunda insanları uyarır. Örneğin çiçeklerin tazeliği sonsuz değildir, bu hakikat ancak güz vakti baharın son bulmasıyla gün ışığına çıkacaktır:

"Anlarsınız hakikatini bir zaman gelir

Lâkin bugün size ne desem ben yalan gelir" (İsmail Safa 1308: 122).

"Bir Kız" başlıklı Şiirde göklere bakarak derdini tek tek anlatan bir kız tasviri vardır. Kitaba ve ilim kavramına özenle yaklaŐan bu kızın yazdıklarını Şair hayal kavramı bağlamında değerlendirir ve genç kızın sanatsal yönüne dikkat çekilir:

"Yazar gâhî hayâle, akla sığmaz birtakım Şeyler

Bakarsın kendi kendinden neler icâd eder bir kız" (İsmail Safa 1308: 182).

"Bazı Mütâlaa vü Müfredât" başlığı altında sıralanan beyitlerin ilkinde hakikat kavramı vahdetin kanıtı olarak okuyucunun karşısına çıkar: "*Ale'l-umûm hakikat nümâ-yı vahdettir*" (İsmail Safa 1308: 237). Şair, *Huz Mâ Sáfâ*'da "birkaç kıt'a" başlığının altına sıraladığı beyitlerin birinde hakikat kavramına yine değinir ve ilimlerin açıklamasından bile uzak olan birinin mecazlardan bahsetmesini yadırgar. Hakikatten uzak bu kimseleri hikâyeler anlatan yaŐlı kadınlara benzetir:

“Daha hakikat-i fenn-i beyânı bilmezken

Mecâzdan dem urursun kinâye söylersin” (İsmail Safa 1308: 217).

Mensiyyât adlı eserde yer alan “Şükûfe-i Perrân” şiirinde şair, bir kuş timsali üzerinden yaratılış gerçekliklerine değinir. İnsanın açıklamasını tam anlamıyla yapamadığı hakikatler için tuhaf yakıştırmaları yaptığına dikkat çekilir:

“Bu işte insanı gayş eder hâl;

Görür de ancak deriz: acâyib” (İsmail Safa 2013: 64).

İsmail Safa'nın edebiyat görüşlerinden izlere “Baʿzı Âsâr-ı Edebiyye İçin Yazdığım Takrîzlerdir” şiirinde rastlanır. Şiirin “[*Virane*] *şîr-i nevdîr, benzer dûrâğa ammâ / Vardır nice hakâyık efsâneler içinde”* (İsmail Safa 2013: 135) kısmında şair, edebî eserlerin “hakikat”e ulaşma bağlamında zengin kaynaklar olduğu söyler.

“Muammâ” şiirinde ise durmadan bir şeyler taşıyan ve çalışma gayreti gösteren karınca, ağlar ören örümcek, göç eden kuş örnekleri üzerinden Allah'a sorular yöneltilir. Bu hakikatlerde gizlenen sır nedir, sorusuna cevap aranır. Yeni doğan bir hayvanın yiyeceğini bulabilme içgüdüğü karşısında hayrete düşen şair, sorularının cevabını bir muamma olarak tanımlar. “Aklım Ermiyor” şiirinde de cevapsız ve birer muamma hâlinde kalan sorular devam eder. Hayatın özüne aklının ermediğinden bahseden şair, çevresindeki hakikatlere yabancılaşmış durumdadır. Kâinattaki bütün zerrelere, hayatta karşılaşılan şahıslar, yaratılanların bütünü şiirdeki şair için şaşkınlık vesilesidir.

“Haylaz Çocuk” şiirinde bir çocuğun babasıyla konuşması aktarılır. Çocuk okula gitmekten, mazeretlerinin geçerli bulunmamasından, hasta olduğunda hoş görülmemesinden şikâyetçidir. Çocuk babasının, içinde bulunduğu gerçekliği anlamasını umar:

“Hakikat, bu ikrâra varsa lüzum,

Eğer siz de râziysanız çileme...” (İsmail Safa 2013: 171).

“Hayru'l-Halef” şiiri de “Haylaz Çocuk” başlıklı şiirin devamı gibidir. Baba-oğul konuşması ve şiirdeki diyalog yapısı aynı kalmakla birlikte öğrenci niteliği bu şiirde değişir, daha başarılı ve gayretli bir oğul profili söz konusudur. Şiirin sonunda çalışkanlıktan ziyade ahlâklı olmanın hakikatlerine vurgu yapılır, şairin gerçek fikirleri didaktik sayılabilecek bu şiirine yansır:

“Hüsn-i ahlâkı i'tiyâd eyle,

Beni rahmetle sonra yâd eyle” (İsmail Safa 2013: 175).

“Haylaz Çocuk” ve “Hayru'l-Halef” şiirleri tematik olarak “Hayru'l-Enîs” şiiriyle sürer, bu şiir kitaptaki en uzun şiirlerdendir. İlim talebeleri için aşk duygusu, dalgınlık sebebi olarak ele alınır; çalışkan şiir öznesi tembel kardeşine öğütler verir. Şairin çalışkanlık kavramını yüceltmesi ve tembelliğin zararlarını ortaya koyması kitaptaki “Fazîlet” şiirinde de vardır ve o şiirdeki “*Tekâsül ‘aybdır insana her meslekte her, her yerde; / Çalışmaktan medâr-ı mazhariyyet cümle âmâle / Cehâlet bilmemektir, ‘ilm ise her şeyi bilmektir*” (İsmail Safa 2013: 55) cümleleri şairin çalışmaya ne kadar önem verdiğini ispatlar. Aşkın dalgınlık sebebi olarak ele alındığı şiirde hayal kavramı, kişileri çalışmaktan alıkoyan bir unsur olarak sayılır ve başarılı olabilmek için hayallerle zaman kaybedilmemesi gerekliliğine temas edilir:

“Meshûru bulunduğun muhabbet

Bir tâlib-i ‘ilm için musibet.

Lâyık mı bakıp bir iltifâta

Hulyâ ile vaktini ifâte?” (İsmail Safa 2013: 176).

İsmail Safa'nın “Müslümanlık Şiiri” eserinde din ve ilim kavramlarını birlikte ele aldığı ve bu kavramlara hassasiyetle yaklaşıldığı görülür. Ayetler insana doğruyu gösteren birer unsur olarak ele alınırken ilim hakkında “Çin’de de olsa varıp sormalı” yorumu yapılır. Şair bu eserde etrafına bakmak ve gördüklerinden ibret almak isteyen bir birey olarak okuyucuya ulaşır ki, yarattığı bu şair kimliğinin hakikat arayışı içinde olduğu söylenebilir.

Hissiyât adlı eserde yer alan “Müelliflere” şiirinde eserlere seslerinin aksi karışan yazarlara seslenilir ki bu anlatımda her sanatçının eserlerine bir ölçüde kişiliğini yansıttığı hakikati hatırlatılır. Eserlerde sanatçıların ruhlarının gizli olduğu söylenir. Sanatkâr olabilmek yeteneği ile doğanlar şanslı sayılır:

“Ne mutlu o erbâb-ı te’life ki

Tabiat, hakikat olur rehberi” (İsmail Safa 1328 b: 29).

Sanatkârların sanata dair hakikatlerinin, beklentilerinin ve çalışma çeşitlerinin farkları üzerinde durulur. Kimi yazar özenliyen kimileri baştan savma eserler ortaya koyarlar. Bu noktada insanın vakarını muhafaza etmesi gerekliliği hatırlatılır ve bir mimarın bozuk bir bina yapmaması örneği üzerinden sanatçının işine özen göstermesinin önemi vurgulanır.

Şaire göre çok yazmak değil meslek büyüklerine eseri beğendirebilmek önemlidir ki bu noktada eleştiri ilminin hakikati vurgulanır.

Kafiyenin mahiyetine ilişkin görüşlerin yer aldığı “Müdâfaa”, eserdeki uzun şiirlerdendir. Sanatın süsü, sözlüğü olarak ele alınan kafiyenin sözün ahengi olduğunu açıklayan şair, anlamın ne zaman feda edileceği sorusuna da yanıt arar ve “Abes-Muktebes” tartışmasına değinir: “Bizce alâdır “abes”le “muktebes” / Böyle hükme itiraz etmek abes” (İsmail Safa 1328 b: 98). Şair kendi sanat tutumuna ilişkin hakikatini şöyle ilan eder:

“Savt bir olsun da olsun muhtelif:

Hakikattir bu kail Amr ü Zeyd

Kimse koymuş ortaya bir doğru kayd:

Sem' içindir hep kavâfi şüphesiz

Etmeyin kat'a tereddüd bunda siz” (İsmail Safa 1328 b: 101) .

İlim kavramına şiirlerinde özel bir yer vererek devrin diğer sanatçılarından ayrılan İsmail Safa, sanat hayatı boyunca kaleme aldığı eserlerde bu kavrama sık sık yer vermiştir.

Sonuç

“Şair-i Mâder-zâd” olarak bilinen İsmail Safa, şiir sahasında birçok eser kaleme almıştır. Şiir kitaplarındaki bakış açıları arasında derin farklar yoktur. Servet-i Fünûn dönemindeki sanatçıların eserleri biyografilerinin etkisinde değerlendirilmeye müsaittir. Bu bağlamda İsmail Safa'nın eserlerinin, ailesinden izler taşıdığı görülmüştür. Örneğin *Mevlid-i Pederi Ziyaret* adlı eseri, babasının doğum yerine yaptığı ziyarette şairin gerçekçi gözlemleri ile hayallerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur. Onun *Sünûhat*, *Huz Mâ Safâ*, *Mağdure-i Sevdâ*, *Mensiyât*, *Hissiyyât*, *İntâk-ı Hakk'ın Tahmisi* adlı eserlerinde tevazu sahibi ve samimi bir eda, ince hisler ve yalın hayaller, gönülde etki uyandıran hisler, sade bir şekilde ifade edilen hakikatler yer bulmuştur. Allah'ın varlığı, aşk duygusu ve aşkın tezahürleri ince hayaller ve öznel hakikatler bağlamında işlenmiştir.

Kaynakça

Alkan, Erdoğan (1995). *Şiir Sanatı*. İstanbul: Yön Yayınları.

Beşir Fuad (1999). *Şiir ve Hakikat*, (Haz. Handan İnci). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Bulut, Birol (Ağustos 2018). “Türk Şiirinde Gelenekten Moderne Dağ İmgesinin Değişimi: İsmail Safa – Hâlid Örneği”. *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*, Special Issue 4, s. 56-62.
- Chittick, William C. (2003). *Hayal Âlemleri İbn Arabî ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi*, (Çev. Mehmet Demirkaya). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çelik, Hüsniye (2017). *İsmail Safa'nın Edebiyat Nazariyesine Dair Çalışmaları*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Devellioğlu, Ferit (2000). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Türkçe Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Engin, Ertan (2011). “Biyografik Açından İsmail Safa'nın Şiirleri”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, S. 46, s. 95-110.
- Güneş, Mehmet (Temmuz-Aralık 2010). “Mersiyeden Kitabe-i Seng-i Mezara İsmail Safa'nın Ölümüne Bakışı ve Mersiye Türündeki Eserleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 19, s. 149-179.
- İsmail Safa (1308). *Huz Mâ Sâfâ*. İstanbul: Âlem Matbaası-Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası.
- İsmail Safa (1312). *Mevlid-i Pederi Ziyâret*. İstanbul: Âlem Matbaası.
- İsmail Safa (1328a). *Mağdûre-i Sevdâ*. İstanbul: Hilal Matbaası.
- İsmail Safa (1328b). *Hissiyât*. İstanbul: Edebiyat-ı Hakikiye Kütüphanesi.
- İsmail Safa (1328c). *Sünûhât*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası.
- İsmail Safa (2012). *Mülâhazât-ı Edebiyye*, (Haz. Mehmet Güneş). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- İsmail Safa (2013). *Mensiyyât (Tıpkıbasım)*, (Haz. Özcan Bayrak). İstanbul: Kesit Yayınları.
- İsmail Safa (2019). *Şâir-i Mâder-zâd İsmâil Safâ Bütün Şiirleri*, (Haz. Bahir Selçuk, Özcan Bayrak, Hasan Şenel, Mesut Algül). İstanbul: Hiperyayın.
- Karaca, Alâattin (1987). *Edebî Tenkitleri ve Şiirleriyle İsmail Safa'nın Edebiyatımızdaki Yeri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Paz, Octavio (1995). *Şiir Nedir? Yay ve Lir*, (Çev. Ömer Saruhanoğlu). İstanbul: Era Yayınları.